

конфессий стало «нормой» их бытия. В этих условиях большинство церквей и религиозных общин в неподконтрольных Украине районах Донбасса вынуждены или прекратить религиозную деятельность, или резко ограничить ее и уйти в подполье.

«Крестовый поход» против «инославных и сектантов», защита «традиционного», «канонического православия» стали идеологией новой волны православного фундаментализма.

От действий сепаратистов и военной агрессии России на Донбассе страдают верующие и священнослужители не только «неугодных конфессий», но «традиционного и исторического» православия. РПЦ и УПЦ МП, представ в имидже священной опоры агрессии, подорвали свой авторитет по всей Украине. Высокий уровень дистанцирования от церкви на Донбассе (где, по данным 2016 г., количество неверующих повысилось до 13,4%, колеблющихся до 19,5%) и низкий рейтинг духовных лидеров среди украинского населения (особенно патриарха Кирилла) – одно из подтверждений этому.

Таким образом, Украина стала жертвой не только территориальной, геополитической агрессии, но и объектом агрессии идеологической, причем религиозно-мотивированной. Ее стержневая цель – **мощная атака на национальную идентичность украинцев**; причем атака грамотная, профессиональная, в том смысле, что направлена на разрушение всех ее основных компонентов: украинской истории, языка, культуры, государственности и, конечно же, национальных церквей (как условие разрушения религиозной составляющей национальной идентичности).

Поэтому, оглядываясь назад, многие эксперты полагают, что мы недооценили значимость национальной церкви (церквей) и роли государства в деле утверждения и защиты национальных церквей как факторов национальной безопасности. На опыте последних лет мы убедились, что и независимость Украины – не свершившийся факт, а все еще задача и цель, которую мы всеми силами стремимся достичь.

Нынешние вызовы для религиозной свободы, с которыми столкнулось Украинское государство, непреодолимы внутреннеполитическими мерами. Вернуть религиозную свободу в оккупированном Крыму и на Донбассе, могут лишь общие действенные усилия всего международного сообщества.

2.2 Оксана ГОРКУША. СВИТОГЛЯДНА ФУНКЦІЯ РЕЛІГІЇ ТА ЦЕРКОВНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ВИКЛИКИ В СУЧАСНИХ КООРДИНАТАХ УКРАЇНСЬКОЇ ДІЙНОСТІ

Анотації. У статті аналізується світоглядне функціонування церков в подіях сучасної України. Досліджується риторика та діяльність церковних інституцій, на основі чого виокремлюється 3-х рівні сприйняття дійсності 1) глобальний 2) «русскоміровський» 3) український. Дається характеристика кожного з них.

Oksana Horkusha's article «The World Outlook function of religion and church identity: challenges in the contemporary coordinates of Ukrainian reality» analyzes the world outlook functioning of churches in the events of modern Ukraine. The rhetoric and the activity of church institutions are explored, on the basis of which the 3 levels of perception of reality are distinguished: 1) global 2) "Russko-mirovsky" (Russian-world) 3) Ukrainian. Given the characteristic of each of them.

Вирвавшись з гето тоталітарної антирелігійної ідеології мешканці України охоче визначались у своїй релігійній належності. Кількість віруючих неухильно зростала а кількість тих, хто вагається чи невіруючих зменшувалась²² впродовж незалежності України.

²² http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1118 Результати дослідження, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова з 25 по 30 березня 2016 року в усіх регіонах України за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей. Опитано 2018 респондента віком від 18 років.

Коли ми накладаємо на цю статистику мапу найсучасніших доленосних подій – Революцію Гідності та захист України від збройної агресії Росії, то бачимо, як **від включеності в ці події релігії та церков залежить і релігійність чи вагання громадян**. Також при аналізі статистичних даних помітною стає і кореляція між ідентичністю громадян України та їхньою релігійною і церковною належністю. Це безумовно пов'язано із світоглядною функцією релігії, яка по-різному виконувалась різними релігійними організаціями в незалежній Україні.

Ретроспективно аналізуючи статистику, помічаємо, що світоглядно проблемними зрештою виявились ті регіони, де кількість визначених віруючих була менша, а кількість невіруючих, невизначених та переконаних атеїстів – більша. Так само спостерігаємо взаємозв'язок між громадянською й релігійно-церковною позицією – Західна Україна дає нам найвищий показник необхідності чіткої визначеності щодо релігійно-церковної належності, натомість Південь та Схід України – нижчий²³. Цікаві результати отримуємо й з аналізу «Звіту про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2013 року (Форма №1)»²⁴. Виявляється, що низький рівень патріотизму (небезпека сепаратизму, схильності до зміни державної належності, колабораціоналізму) в певному регіоні можна пов'язати не так з кількісним показником присутності скажімо УПЦ МП, скільки, швидше, з відсутністю в певному місці або ж незначною поширеністю церков, що ідентифікують себе з українською дійсністю (в основному УПЦ КП, УГКЦ)²⁵.

Теоретична похибка вибірки не перевищує — 2,3%. Дослідження здійснювалося за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні

	Віруючим	Тим, хто вагається між вірою і невір'ям	Невіруючим	Переконаним атеїстом	Мені це байдуже	Важко відповісти
2000	57.8	22.5	11.9	3.2	2.6	2
2010	71.4	11.5	7.9	1.4	4.4	3.3
2013	67	14.7	5.5	2	5.1	5.7
2014	76	7.9	4.7	2.5	4.9	3.9
2016	70.4	10.1	6.3	2.7	7.2	3.9

²³ http://razumkov.org.ua/uploads/article/2016_Religiya.pdf

Регіон	Людина може бути просто віруючою і не сповідувати якусь конкретну релігію	Віруюча людина повинна обов'язково сповідувати ту чи іншу релігію	Важко відповісти
Захід	49,3	43,6	7,2
Центр	62,2	23,9	13,9
Схід	69,8	16,7	13,5
Південь	65,6	18,3	16,2

²⁴ http://risu.org.ua/php_uploads/files/articles/ArticleFiles_51768_Forma1_2013.pdf

²⁵ http://razumkov.org.ua/uploads/article/...._Religiya.pdf

До якої саме православної Церкви Ви себе відносите? (% опитаних) Регіони

		УПЦ КП	УПЦ (МП)	УАПЦ	Просто православний	Не знаю
Захід	2000 р.	20,3	11,0	3,5	15,8	0,8
	2010 р.	20,3	14,4	3,1	7,7	0,8
	2013 р.	29,5	19,8	2,8	7,1	0,8
	2014 р.	25,4	12,0	1,9	13,4	1,2
	2016 р.	36,1	10,5	4,8	5,2	0,2

Тож наскільки церкви в незалежній Україні спромоглися ефективно діяти в світоглядному напрямку? Звичайно, слід розуміти ментальні характеристики мешканців України та їхні релігійні запити й очікування. Наприклад, така ментальна характеристика як релігійна толерантність має своє особливе значення в забарвленні й обумовлена світоглядними особливостями українців, сформованими внаслідок історичного досвіду народу. Із статистичних даних²⁶ можемо відслідкувати, наскільки і для якого характеру релігійності, сприятливе населення України. **Мешканці України є здебільшого прихильними до релігії й толерантними до різних конфесійних варіацій, зональніше якщо такі є носіями й сіячами добра, любові, милосердя, а не ненависті²⁷. Більшість**

Центр	2000 р. –	17,6	10,6	1,5	35,2	4,0
	2010 р. –	17,4	22,2	0,8	29,6	2,5
	2013 р. –	20,1	16,4	0,8	39,2	2,9
	2014 р. –	28,8	16,4	0,3	32,4	1,2
	2016 р. –	34,6	12,9	1,7	25,8	1,4
Південь	2000 р. –	10,3	9,9	0,3	38,7	9,6
	2010 р. –	8,5	42,6	0,0	22,3	2,6
	2013 р. –	9,4	21,8	0,3	35,8	4,6
	2014 р. –	13,5	9,8	0,9	42,3	0,9
	2016 р. –	13,0	15,7	0,6	37,5	4,2
Схід	2000 р. –	3,0	6,6	0,3	54,5	5,1
	2010 р. –	12,5	21,6	0,2	34,8	0,6
	2013 р. –	13,9	21,4	0,0	28,1	2,0
	2014 р. –	17,0	24,2	0,1	28,1	1,7
	2016 р. –	12,3	19,7	0,6	21,1	3,0

²⁶ Дослідження Центру Розумкова 2010 року // http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=709

²⁷ http://razumkov.org.ua/uploads/article/..._Religiya.pdf

Яке з наведених тверджень стосовно релігії відповідає Вашим переконанням більшою мірою?

		<i>Будь-яка релігія, яка проголошує ідеали добра, любові, милосердя і не загрожує існуванню іншої людини, має право на існування</i>	<i>Усі релігії мають право на існування як різні шляхи до Бога</i>	<i>Право на існування мають лише традиційні для нашої країни релігії</i>	<i>Істинною є лише та релігія, яку я сповідаю</i>	<i>інше</i>	<i>Не відповіли</i>
Захід	2000 р.	42,0	29,2	16,3	10,4	2,1	
	2010 р.	38,7	36,2	13,6	9,5	1,7	0,3
	2013 р.	43,8	24,9	21,1	8,4	1,3	0,5
	2014 р.	35,7	36,5	14,4	5,5	0,7	7,2
	2016 р.	49,6	26,1	12,4	9,3	2,4	0,2
Центр	2000 р.	50,0	25,6	12,9	7,7	3,8	
	2010 р.	53,0	24,7	11,1	6,9	3,7	0,6
	2013 р.	40,1	36,0	15,0	7,6	1,2	0,2
	2014 р.	46,1	27,3	14,5	4,7	0,4	7,0
	2016 р.	47,8	27,5	12,1	10,0	2,5	0,1
Південь	2000 р.	53,7	26,1	6,6	5,2	8,4	
	2010 р.	57,7	24,3	6,6	9,8	1,0	0,6
	2013 р.	56,2	18,3	13,4	9,5	2,6	0,0
	2014 р.	52,3	21,5	7,5	2,8	1,9	14,0
	2016 р.	57,9	25,9	6,9	6,5	1,9	0,9

мешканців України релігійну ідентичність пов'язують із духовно-моральними цінностями, а не безпосередньо з церковними інституціями. Вони переважно оцінюють релігію за її корисністю як духовно-моральний чинник та дієвістю в безпосередній дійсності. Вочевидь, що релігійна толерантність у цьому зрізі корелюється із “корисністю” релігійних переконань, що впливає з “життєвої практичності” українців.

Цікавим у цьому напрямку виявляється і засвідчений у вище наведених даних різкий зріст попиту на “релігію, яка проголошує ідеали добра, любові, милосердя і не загрожує існуванню іншої людини” у східному регіоні України, що найбільше потерпає від збройної агресії Російської федерації, адже частина Луганської та Донецької областей знаходяться в окупації а багато містечок обстрілюються бойовиками. Цей регіон і його населення відчують війну щодня, як щодня спостерігають і за тим як різні релігійні організації включені в ці події. Тож їхня переконаність у тому, що «будь-яка релігія має право на існування» різко зменшується під тиском безпосередньої дійсності та у зв'язку із досвідом особистого виживання за умов війни. Як, до речі, і втричі зменшився показник переконаності, що «лише та релігія, яку я сповідаю, є істинною», що до нещодавня був найбільшим саме на Сході України. Що ж змусило тих 10% із 13,5% (у 2010 р.) мешканців Сходу України засумніватись в беззаперечній істинності лише своєї релігії? Зазначимо, що показник переконаності в істинності лише своєї релігії натомість в регіонах, що не охоплені безпосередньо бойовими діями, вдвічі більший. Однак вважаємо, що не лише близькість до фронту, але й досвід неадекватної відповіді на нагальні запити, некоректної поведінки, непридатності для виживання й орієнтації у дійсності тієї релігійної спільноти, до якої себе зараховували ці 10%, спричинила до їхніх сумнівів в єдиноістинності пропонуваніх світоглядних моделей. Як і, звичайно, демонстрація іншими релігійними суб'єктами їхньої буттєвої компетенції.

Цікавим в останніх статистичних даних також виявився показник зв'язку конфесійної належності респондентів із їхньою «толерантністю»²⁸. Бачимо, що найбільш толерантними виявились «просто православні», для яких очевидно саме релігійна, а не церковна належність

<i>Схід</i>	2000 р.	58,4	19,3	9,2	10,7	2,4	
	2010 р.	41,6	31,1	11,9	13,5	1,3	0,6
	2013 р.	50,9	23,0	10,1	11,5	2,3	2,1
	2014 р.	44,2	31,4	6,4	4,2	1,2	12,7
	2016 р.	41,6	31,0	11,9	9,7	4,8	1,0
<i>Разом Україна</i>	2000 р.	51,8	24,2	11,4	8,9	3,7	
	2010 р.	47,2	28,9	11,1	10,1	2,1	0,6
	2013 р.	46,8	26,9	14,4	9,3	1,8	0,9
	2014 р.	44,0	30,0	10,9	4,5	0,9	9,7
	2016 р.	47,2	28,2	11,5	9,3,	3,1	0,6

²⁸ http://razumkov.org.ua/uploads/article/...._Religiya.pdf

	УПЦ (МП)	УПЦ-КП	Просто православні	УГКЦ	Україна в цілому
Будь-яка релігія, яка проголошує ідеали добра, любові, милосердя і не загрожує існуванню іншої людини, має право на існування	37,3	45,0	58,0	40,4	50,0
Усі релігії мають право на існування як різні шляхи до Бога	26,1	28,7	26,1	23,1	24,8
Право на існування мають лише традиційні для нашої країни релігії	23,2	15,8	11,2	34,6	17,2
Істинною є лише та релігія, яку я сповідаю	12,4	9,8	4,3	1,9	6,1
Інше	0,8	0,8	0,4	0,0	1,8
Не відповіли	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1

є наразі важливішою. Водночас «найменш» толерантними виявились належні до УПЦ МП, які також є лідерами думки, що «істинною є лише та релігія, яку я сповідаю». Вочевидь тут саме церковна належність є пріоритетною. Цікаво, що за цією статистичною табличкою можемо побачити, що лідерами в переконанні, ніби «право на існування мають лише традиційні для нашої країни релігії» виявились віруючі УГКЦ та УПЦ МП. Цікаво, адже для цих церков позначник «традиційні для нашої країни релігії» позначатиме різні конфесійні традиції й обґрунтовуватиметься в різних історіографічних парадигмах.

Але у статистичних даних Центру Разумкова є також ілюстративні дані щодо переконань респондентів з приводу того, чи повинна Церква та релігія бути національно орієнтованими²⁹. Однак ця статистика потребує обережної інтерпретації. Адже, якщо нам приблизно зрозуміло, яку національну орієнтованість церкви має на увазі Захід та Центр України, то Схід України мав достатньо доказів того, що «національна» орієнтованість церкви, якщо така не збігається з ідентичністю української політичної нації, може використовуватись загарбником в окупаційних цілях. Яскравим прикладом є «національна» («рускоміровська») орієнтація найбільш розповсюдженої до цього часу на Сході України УПЦ МП. Однак, оскільки з новітнім подійно-дійсним досвідом значення «національної» ідентичності в свідомості більшості громадян України поступово узгоджується з «українською політичною нацією», сподіваємось вони саме таку орієнтацію і мали на увазі. Тоді різниця в регіональному показнику, а саме те, що Схід України здебільшого «не вважає, що Церква повинна бути національно орієнтованою» - нагальне світоглядне завдання для національно орієнтованих церков (тих, які визначаються в координатах українського світу й здійснюють своє душпастирське покликання щодо громадян України, а не «всесвіту» чи «Русского міра») продемонструвати свою дієвість й ефективність й на Сході України.

На користь нашого припущення щодо «прагматичності» віри українців (довіряють тому, хто демонструє свою ефективність у дійсності і корисність для виживання громадян в екстремальних умовах) свідчить зростання віри серед мешканців України у 2014 році (подійний контекст: *Майдан зими 2013-2014 року в якому пліч-о-пліч з громадянською спільнотою України брали активну участь й представники релігійних організацій, чим продемонстрували свою включеність в гострі ключові проблеми дійсності українців, діяльну причетність до долі України, зацікавлену партнерську взаємодію між собою та з громадянським суспільством у справі поліпшення суспільно-політичної, економічно-правової ситуації в Україні*). За цей період кількість віруючих збільшилась на 9%, але зменшилась кількість тих, хто сумнівається - на 6,8% та тих, хто є невіруючим – на 0,8%; і тих, кому важко відповісти поменшало на 1,6%. Тож очевидно, що *коли громадяни побачили, що церкви безпосередньо й відповідально діють в суспільному житті, вони визначились на користь віри*. Також до збільшення кількості віруючих звичайно могли

²⁹ http://razumkov.org.ua/uploads/article/...._Religiya.pdf

Чи повинна Церква, релігія бути національно орієнтованими (% опитаних)

	<i>Так</i>	<i>Ні</i>	<i>Важко відповісти</i>
<i>Захід</i>	47,5	35,8	19,7
<i>Центр</i>	41,7	33,5	24,8
<i>Південь</i>	26,6	52,3	21,1
<i>Схід</i>	17,6	48,6	33,8
<i>Україна</i>			
2000 р.	29,2	52,9	17,9
2010 р.	32,5	39,0	28,5
2013 р.	32,7	39,5	27,8
2014 р.	31,0	42,9	26,1
2016 р.	34,7	40,6	24,5
	34,8	39,6	25,5

спричинити й трагічні події (розстріл Небесної Сотні), адже наближення смерті та священність людської жертви завжди збільшує потяг до віри.

Світоглядна функція релігії полягає в тому, що релігійні парадигми забезпечують свідомість віруючого додатковими параметрами – **Бог, духовні цінності, які розширюють горизонт можливості досягнень людини у напрямку виходу за контекстуальні умови та стають додатковим засобом впливу на ситуацію з метою покращення дійсності якісним чином.**

У психологічному вимірі ми розуміємо, що до віри звертаються найчастіше тоді, коли проблема виживання постає надзвичайно гостро – контекстуальні умови видаються непереборними й свідомість шукає опертя у понадконтекстуальних вимірах. Коли суспільство чи людина стикається віч-на-віч зі смертю й зазирає в урвище брутального небуття – відбувається переоцінка цінностей. Свідомість спирається на ту ресурсну базу, яка підтверджує її причетність буттю, її життєву цінність й дійснісну особистісну вартість. Саме тому священники-капелани, що перебувають на передовій разом із захисниками України, часто засвідчують, що “на війні атеїстів немає”. Бо людина хоче жити. А коли її життя постійно перебуває під прицілом ворога і смерті – бажано мати захист. **І віра стає бронєю самосвідомості, а Бог – тим побратимом, що винесе твою безсмертну душу в останню мить бою знову до життя.** Особливо це актуально, коли інші, крім Бога, суб’єкти та чинники впливу на ситуацію видаються неефективними, не впливовими, безсилими. Це – екзистенційно-метафізичний вимір проблеми, яка має своє вираження і на рівні суспільної дійсності.

Так само й **суспільна свідомість, що перебуває в лежцатах загрозливих інтенсивних подій, спрагла пошуку тієї ресурсної бази, яка б дієво сприяла виходу з найскрутніших ситуацій, подоланню жаху зникнення, навали загрози небуття. Відбувається переоцінка цінностей з необхідністю опертя саме на ті, які ефективно сприяють виживанню, збереженню причетності до життя, в горизонті – до Творця.**

Під час Майдану, особливо в момент загострення подій, громадянська спільнота України перебувала безпосередньо в **епіцентрі дійсності**. Цей стан та досвід порівнюваний з тим, який отримує воїн на передовій. Відступати нікуди, бо світ, частиною якого ти є та за який ти відповідаєш, знаходиться під загрозою знищення ворогом, з яким ти зараз віч-на-віч у борні. Поруч – плече побратима, а за спиною – домівка та родина. Схибити чи бездіяти – зрадити їхні сподівання та шанс на майбутнє життя. Тут вибір робиться миттєво. Вибір на користь життя – особистого, побратимів, рідного дому. Під час бою немає місця іміджу чи блазнюванню. Бо мова йде про справжнє – про втілене життя. Тож і людина тут справжня, така, як є в найсутнісніших властивостях самоусвідомлення. Оскільки можна втратити все, то кожен оберігає найцінніше – для когось це честь і гідність (духовні цінності), для когось – ненаситна жадоба поживи (тваринні інстинкти). Але загалом в епіцентрі дійсності на першому плані постає проблема виживання людини. Оскільки ж універсальної “людини взагалі” не існує, то мова йде про виживання людини в її певних ідентичностях – дійсних характеристиках, ціннісних орієнтирах, буттєвих визначеностях, конкретному досвіді тощо.

І тут дуже важливою є **підтримка того, хто поруч**. Не повчання чи вказівки, не настанова чи проповідь, а саме діяльна підтримка – “плече побратима”. **В епіцентрі дійсності немає часу на уточнення статусів та рангів, важливо лише, щоб поруч був той, хто зрозуміє тебе й без зайвих пояснень та вагань діятимете злагоджено зі спільною метою. В епіцентрі бою жоден інший інтерес, крім інтересу самого життя, застерігатись не може жодним з діяльних відповідальних суб’єктів. В епіцентрі дійсності все відбувається по-справжньому:** небезпека зникнення буття, яким ми його знаємо і прагнемо, загрозливий своєю інтенсивністю та силою вал непередбачуваних доленосних подій, непридатність для орієнтування звичних мап ситуації, моделей поведінки, пристойних для “зони комфорту”. Тут необхідно миттєво знайти непорушні орієнтири та стійку систему координат, щоб попри швидкоплинну мінливість місцевості та контексту правильно зорієнтуватись і вижити. Тут довіряють не тому, хто про себе гарно розповідає чи

має позитивний імідж, а тому, хто є “справжнім побратимом”, хто поділяючи спільну дійсність діє разом з тобою на користь життя, справді священного перед загрозою знищення.

Згадаємо, як поводити себе духівники Майдану: вони були справжніми діяльними та відповідальними побратимами тієї громадянської спільноти, що збиралась на Революцію Гідності. Церковні інтереси на Майдані були непопулярними. Міжконфесійні проблеми зникли в середовищі Майдану. Через діяльну позицію священників та духівників Майдану, що пліч-о-пліч разом з майданівцями захищали справді священне – право на свободу та життя гідної особистості в Україні (духовні цінності),- віра громадянської спільноти в те, що й Бог є діяльним суб’єктом, який безпосередньо впливає на перебіг подій, зростала. Усе це проілюстровано в книзі «Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка». Зрештою упорядники книги доходять висновку, що в Україні під час Революції Гідності спостерігалось постання громадянської Церкви – спільноти віруючих, що незалежно від конфесійно-церковної ідентичності, знайшли порозуміння та спільно й натхненно Богом діють на захист Богом створеного – гідної особистості³⁰ в Україні. І саме завдяки участі представників різних церков як діяльних співтворців доленосних подій в епіцентрі дійсності, можна говорити про те, що «Церква постає невід’ємним чинником формування майбутнього України»³¹.

Аналізуючи ці події ми чітко відслідковуємо, що *церкви та духівники на Майдані керувались інтересами двох суб’єктів – Бога та гідної Бога особистості (вільного й гідного громадянина України – особистості в її духовному вимірі)*. Таким чином через відповідальну діяльність духівників-представників громадянської спільноти у суспільно-громадському житті України діяльно перебуває і Бог. Й довіра до Бога та Церков (що продемонстрували свою діяльно-громадську позицію) зростає в ширшому колі мешканців України.

Однак коли гострота подієвого перебування в епіцентрі дійсності зменшується, особистість повертається від “інтуїтивної довіри” до “дієвих механізмів”. Це відбувається або коли людина (чи спільнота) виходить з бою, або ж зникає до вибухонебезпечної ситуації як до “нормальної”, чи, принаймні, виробляє навички ефективної поведінки, що дозволяють їй вижити. Вона засвоює ці моделі “ефективної поведінки”, опановує придатні знаряддя й механізми та продовжує їх використовувати надалі. Довіра до побратимів залишиться, але у своїх діях особа (чи спільнота) керуватиметься не інтуїтивним, а прагматичним вибором, спираючись на вже отриманий досвід й використовуючи засвоєні моделі “правильної поведінки” та придатні знаряддя в тій чи іншій аналогічній ситуації.

Простіше кажучи – *церква, релігійна інституція чи духовна особа, що поводять себе як самовіддані побратими громадянської спільноти України в епіцентрі дійсності – користуватимуться повагою та матимуть довіру й в майбутньому, бо довели відповідальною позицією та вчинками свою “справжність” та ефективність для виживання України і збереження життя її гідних громадян*. До них у своїй життєдіяльності звертатимуться ті, хто мав досвід позитивного вирішення гострої проблеми завдяки їхній підтримці раніше. Разом з ними, у взаємодії з ними, з їхньою підтримкою та допомогою Україна та українська громадянська спільнота вижили, пережили найгостріші та найтрагічніші моменти бою за виживання власного світу спираючись на їхнє плече та захистивши душу тим духовним бронезилетом, який їм з власної доброї волі відповідально й вчасно запропонували представники громадянсько-релігійної спільноти.

Водночас важливо, щоб і “духовний бронезилет” (духовні цінності – любов, правда, життя) був *справжнім*, і побратим був *самовідданим* – тобто застерігав не окремий приватний (церковно-інституційний) інтерес, а *інтерес самого життя*, Богом створеного, у тому місці (суспільно-історичний контекст; в даному разі - сучасна Україна як земна Батьківщина), де перебуває та відповідально й взаємоузгоджено діє разом з громадою дієвих

³⁰ Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка. / Українська асоціація релігієзнавців / За загальною редакцією д.філос.н. Филипович Л.О. і канд.філос.н. Горкуші О.В. – К.: Самміт-Книга, 2014, 2015. – 656 с.

³¹ Там само. - С.647.

суб'єктів. Тобто *релігійний суб'єкт в ситуації інтенсивного перебігу подій* та серед громадянського суспільства *має застерігати інтереси: 1) Бога, 2) громади* (конкретного Богом створеного й втіленого життя, щодо духовної опіки якого має своє призначення). Разом з тим він повинен *перебувати в дійсності, бути безпосередньо включеним у неї та причетним до її перебігу, відповідальним за цей перебіг, спрямовувати й оцінювати такий на підставі адекватності самій дійсності*, а не штучно змонтованим міфічним варіантам зображення реальності (симулякрам, що підмінюють дійсність її спотвореними маніпулятивними інтерпретаціями - зображеннями).

Нагадаємо, що “епіцентр дійсності” - це «місце», в якому ситуація змінюється щомиті, а перебіг подій є надзвичайно інтенсивним. Для того, щоб вплинути на зміну ситуації в бажаному напрямку потрібно діяти швидко та ефективно. Якщо ж злагоджено взаємодіють (а в основі злагодженої взаємодії – одна мета, взаємопорозуміння та навички спільної діяльності) декілька суб'єктів, то шанси змінити ситуацію в бажаному напрямку збільшуються. Саме в екстремальній ситуації оцінюються справжні характеристики кожного суб'єкта та перевіряються моделі корисної для виживання поведінки. Якщо ж ситуація не міняється в бажаному (очікуваному) напрямку, то чи суб'єкти, задіяні в ній не є ефективними, чи ж використані моделі поведінки є непридатними. Звичайно, на негативний перебіг подій можуть впливати і інші чинники, але щонайперше відшуковується те, що є безпосереднім для впливу й виправлення: дієві суб'єкти та моделі поведінки.

Тож якщо якийсь суб'єкт не підтвердив своєї ефективної користі в цій ситуації – він природно втрачає довіру. Тому, з нашої точки зору, *релігійні інституції, які не продемонстрували й не підтвердили того, що у взаємодії з ними можна вплинути на зміну ситуації в позитивний бік, втрачатимуть довіру громадян України. Вони видаватимуться неефективними* (несправжніми, недієвими, що мають пріоритетним прихований окремий інтерес, який суперечить інтересу громади в цій ситуації, й тому не діють на спільну користь тощо) *суб'єктами й зменшуватиметься кількість тих, хто вважає себе до них належними*.

Звичайно, слід враховувати що “українська дійсність” як і “громадяни України” - розшаровані. Не вся Україна перебуває в “епіцентрі дійсності”. Велика кількість мешканців оберігає свій периферійний закуток “зони комфорту”, де не потрібно бути відповідальним діяльним суб'єктом ні за власну позицію, ні за власні вчинки, де достатньо мати “імідж” (позитивний образ в публічній сфері, що досягається шляхом інформаційних маніпуляцій) й “пристойний вигляд” - дотримуватись суспільно-встановлених правил поведінки. Це світ симулякрів та фальші, де дійсність не справжня, але зручні умови для спокійного перебування. Тут пріоритетним виявляється не критерій адекватності дійсності, а відповідності авторитетній інтерпретативній системі, зручній для маніпулятивного керування свідомістю суспільства. У той час, коли в “епіцентрі дійсності” (Майдан, фронт, активна громадська робота) рятується життя та вирішується доля майбутнього України, на периферії бояться будь-якого збурення й зміни ситуації, прагнуть “миру будь-якою ціною” та ретроспективної стабілізації. Тут мова не йде про справжніх суб'єктів, їх так і не оцінюють (за критерієм справжності та дійсності), тому що ті, хто “тут” оцінюють, теж не є “справжніми суб'єктами”, а є лише “виглядом”, “образом”, представленим через певний імідж, пристойний для звичної картини, висловлений в “допустимій” риториці для цієї віртуальної реальності та представлений у ній ситуації.

Тож *зниження віри та збільшення сумнівів і зневіри* варто пов'язувати з тим, 1) *наскільки віддаленими від “епіцентру дійсності”* (де загострюється потреба в побратимі, що в екзистенційно-метафізичному зрізі в найкритичніших очікуваннях досягає такого суб'єкта як Бог) *знаходяться опитувані; 2) наскільки “несправжніми” чи “неефективними” виявились ті суб'єкти та інституції, на які покладалась надія, що вони зможуть вплинути на зміну буттєвої ситуації в позитивний бік; 3) наскільки невдалими виявились для виходу з кризової ситуації ті засоби та моделі поведінки, що були запропоновані оцінюваними інституціями чи суб'єктами*.

Аналіз присутності й ролі релігій та церков в сучасній дійсності України, в ситуації збройної агресії Російської федерації, війни та значних суспільних проблем, нею породжених (загиблі захисники України, поранені, консолідація суспільства на захист Батьківщини, підтримка і захист переселенців з окупованих територій, мешканців звільнених територій, волонтерська допомога ЗСУ, Нацгвардії тощо) нам засвідчив, що *церкви України переважно ефективно функціонують у двох площинах: державно-церковній та релігійно-громадянській, що безумовно є вагомим чинником майбутньої перемоги України*. Однак також ми помітили, що *геополітичний чинник відіграє значну роль у тому, яким чином та чи інша церква поводить себе стосовно України та українців. Якщо церква є інструментом в ідеологічній війні проти України держави-агресора (Російської федерації), то її офіційна риторика не лише не сприяє консолідації громадян на захист Батьківщини, але й стає причиною суспільно-світоглядного розколу населення, що, безумовно, не на користь ні Україні, ні церкві, яка втрачає прихожан* (вище наведені статистичні дані).

Християнство володіє величезним потенціалом для світоглядної консолідації громадян України. Історичний етап та подійний контекст є сприятливими для інтенсифікації світоглядної ролі християнства в Україні. Однак та чи інша християнська церква по-різному використовує цю можливість стати духовним наставником мешканців нашої держави у справі побудови майбутнього. Вирішальну роль у цьому відіграють суб'єктні та подійні чинники.

Щоб визначитись із суб'єктами, слід знайти відповідь на запитання: **чий інтереси своєю риторикою та діяльністю застерігає та чи інша церковна інституція?** Безумовно, головним суб'єктом, інтерес якого функціонально покликана застерігати релігійна інституція, є Бог. Та цей інтерес формулюється в конкретному суспільно-історичному контексті й мовою, зрозумілою народу, щодо якого функціонує релігійна інституція. Простіше кажучи, *релігійний дискурс, що досягає своїм горизонтом богословсько-теологічних висот, відкриваючи таким чином людям доступ до Бога, розширюючи їхній світогляд цим додатковим параметром світорозуміння, має бути прочитуваним в певному контексті так, щоб не виривати людину з дійсності, а стати опертям у її життєдіяльності, ефективним знаряддям її свідомості для сприйняття подій і розуміння свого місця та ролі у конкретних обставинах*.

Із точки зору сучасного суспільно-історичного локусу України, церква при застереженні інтересів головного суб'єкта – Бога, мала б самовизначатись в межах сучасної української дійсності та функціонувати щодо власне українського громадянина - народу. Тобто, *власний інституційний інтерес церква як суспільна організація повинна знаходити й застерігати в координатах українського світу співвідносно й дотично до інтересів українського народу, в його історіографічних та змістовних властивостях, в його дійсних обставинах життя, давати доречні відповіді для виживання в конкретних умовах*. Якщо ж центр прийняття рішення винесений за межі українського суспільно-історичного локусу, то цю вимогу важко застерегти. Тоді церква може потрапляти в ситуацію, коли її інституційний інтерес суперечить інтересу українського народу, конкретної людини, що живе в Україні й відчуває дійсність саме цієї держави в певній подійній ситуації.

Коли церковна інституція, що присутня в Україні, є невід'ємною частиною церковної інституції того “буттєвого” виміру («глобального», «цивілізаційного»), який не співпадає з координатами української дійсності, вона не може діяти чи самовизначатись окремо, незалежно від провідного історіографічно-міфологічного дискурсу, централізовано сформульованого на обґрунтування інтересу й точки зору цілої інституції її керівним центром, нехтувати чи не підпорядковуватись поставленим для неї завданням. Її дії та риторика залежать від (або безпосередньо впливають із) головної стратегії, затвердженої центром прийняття керівних рішень. Для УПЦ МП – це очевидно РПЦ, частиною якої вона є, та Москва.

Тож самостійність церкви чи збалансованість церковного інтересу інтересами народу, щодо якого релігійна організація провадить релігійну діяльність та має своє

функціональне призначення, залежить від буттєвого виміру - координат, у яких церковна інституція самовизначається. Ця проблема стає очевидною щонайбільше в епіцентрі дійсності, де мова йде про виживання втіленого життя - певного народу, держави, культури, конкретної людини в конкретних обставинах з її земними ідентичностями, як то тепер є в Україні. Проблема у тому, що буттєвий вимір керівного центру диктує власне бачення й нав'язує власні стратегії поведінки церковним інституціям, їм підпорядкованим. А ці стратегії і це бачення може бути неадекватним в координатах української дійсності, адже світоглядна оптика, запропонована "глобальним" чи "іншоцивілізаційним" виміром, узгоджена з інтересом керівного центру й задовольняє потреби цих вимірів, а не потребу виживання суб'єктів українського виміру - українського громадянина в конкретних життєвих обставинах.

Аналіз риторики, діяльності та позиції різних церков, їхньої включеності в дійсність сучасної України, дозволив нам визначити щонайменше три виміри розуміння й інтерпретації подій залежно від світоглядного і буттєвого "місця знаходження" керівного центру церкви та дистанційованості його точки зору від української дійсності: "глобальний", "рускоміровський", "український світ". Мова йде про очевидну зумовленість розуміння (й інтерпретації) ситуації в Україні своєрідною "оптикою" - системою парадигмально-історіографічно-цивілізаційних координат "глобального" чи "рускоміровського" виміру, що по-різному, адже мають власне інструментальне призначення, деформують бачення дійсності, яка є безпосереднім верифікатором адекватності точки зору для "українського світу". Останній вимір безпосередньо занурений в подійний контекст сучасної України та, поскільки призначений для адекватного відображення тут-і-зараз-впливаючого на суб'єкта свідомості, узгоджений з ідентичністю більшості її громадян. "Рускоміровський", що має своїм парадигмальним каркасом російсько-імперську ідеологію, сприймає "українську" дійсність вороже, адже "Україна" (згідно з ним) – лише територія, бунтівна "окраїна" Російської федерації, яка своїм незалежненням загрожує "єдінству Русского міра" з центром в Москві.

Звернемо увагу на *кореляцію "цивілізаційної" чи "дійснисної" ідентичності осіб з релігійною та церковною.* Для «цивілізаційної» ідентичності важливим є історіографічний маркер – знакові історичні постаті та події, що відіграють в певному історіографічному дискурсі ключову роль. Залежно від історіографічного дискурсу, на який спирається в процесі світорозуміння свідомість, визначається і точка бачення дійсності або ж тлумачення безпосередніх подій, у яких перебуває особа. Справедливою буде і протилежна кореляція: під тиском безпосередньої очевидності подій, у яких перебуває особа, свідомість схильна "виправляти" похибки того історіографічного дискурсу, який виявився неадекватним для розуміння ситуації. Простіше кажучи: *якщо запропоноване чи використовуване тлумачення дійсності ("як мені пояснили" чи "як я засвоїв раніше") відверто суперечить безпосередньому досвіду учасника подій й виявляється брехнею (не сприяє виживанню особистості у її сутнісних особистісних ідентичностях та дійсних обставинах), доречним буде його виправити чи змінити, зробивши адекватним й ефективним знаряддям для орієнтування.*

Усіх мешканців України за світоглядними параметрами можна умовно зарахувати до *4-х категорій, залежно від тяжіння до того чи іншого "цивілізаційного центру" й опертя на певний історіографічний дискурс: тих, хто є громадянином 1) України; 2) «Русского міра»; 3) СРСР; 4) Європи.* Друга і третя категорії споріднені, бо спираються на імперську ідеологему "Єдінства Русского міра", що фундується на російській мові та "духовних скрепах" - традиційно-церковній міфології РПЦ (єдину дискурсивну міфологічну систему обґрунтування, що має варіативність у деяких нюансах історіографічного прочитання). Попри всі очікування сусіда-агресора (імперський московський центр) в суспільній свідомості сучасних мешканців України чисельність тих, хто ідентифікує себе з "Руским міром" чи в його Російсько-імперському, чи СРСР-івському варіанті є надзвичайно мізерною й під впливом дійсності – неухильно зменшується. Як неухильно зменшується й кількість належних до УПЦ МП. Очевидно й тому, що в мешканців України виробились

власні критерії для визначення адекватності тієї чи іншої запропонованої певною історіографічною парадигмою моделі витлумачення дійсності, критерії розрізнення правди й брехні. Й не в останню чергу завдяки тому, що більшість українських релігійних суб'єктів щиро виконувала свої релігійно-світоглядні функції, орієнтуючись не так на задоволення своїх церковно-інституційних інтересів, як на застереження інтересів тих важливих суб'єктів, щодо яких мають релігійне призначення: Бога й український народ у його дійсній буттєвій ситуації.

Загалом сьогодні в Україні неперемінливих мешканців щодо координат дійсності, у якій має визначатись церковна інституція, лишилось небагато. Ще менше – прихильників “руськоміровського” варіанту ідентичності церковної інституції України. Що вплинуло на таку трансформацію суспільного запиту церковно-інституційної буттєвої ідентичності? Дійсність, у якій безпосередньо перебувають українці. Саме з *позицій* цієї *дійсності та особистісного життєвого досвіду оцінюється риторика та діяльність церков як тих інституцій, що або перебувають у тій самій дійсності разом з громадянами, або ж вилучені з неї чи ворожі до народу, щодо якого виконують своє душпастирське призначення.*

Для визначення виміру бачення ситуації в Україні й церковно-цивілізаційної ідентичності релігійних суб'єктів, ми аналізували церковну риторіку та діяльність релігійних організацій. Показовим виявився вектор допомоги, яку надають релігійні суб'єкти. Виділяємо декілька векторів волонтерської допомоги, які засвідчують з якою метою суб'єкт діє. **Перший вектор** – допомога на фронт захисникам України. У цьому напрямку спрямовують свої зусилля саме ті суб'єкти, які прагнуть перемоги з метою відновлення мирного життя в самостійній Україні: вигнати окупанта зі свого дому й повернутись до мирного життя. **Другий вектор** (дотичний до першого) – допомога пораненим та сім'ям загиблих захисників України: вшановуючи внесок, який зробили хлопці у захист України, їхню жертвовність в ім'я збереження життя, подякувати й належно підтримати. **Третій вектор** - допомога переселенцям з анексованого Криму та окупованих територій Донецької і Луганської областей: це громадяни України, які постраждали від агресора безпосередньо, виїхали з-під окупації та потребують тепла і підтримки. Ця допомога сприяє єднанню українців у їхніх суспільно-історичних та світоглядних координатах. **Четвертий вектор** – допомога звільненим від окупації районам: дуже часто це лише створення елементарних умов для повернення мешканців, які знаходились під збройним та інформаційним тиском країни агресора, в Україну (навіть через елементарну допомогу з харчуванням, одягом, співчуттям тощо). **П'ятий вектор** – допомога мешканцям захоплених територій. Останній вектор найбільш уразливий та хисткий, адже демаркаційну лінію розрізнення “просто мешканця” та “найманця-бойовика чи мешканця-колаборанта, що взяв зброю в руки й воює проти України за Русській мір”, провести сьогодні доволі важко. Як і перевірити, кому ж насправді і чи дійшла та яка саме допомога до мешканців окупованих територій, - практично неможливо. Тож іноді така допомога є допомогою фіктивною або ж перетворюється на допомогу бойовикам.

В усякому разі *вектор спрямування волонтерської допомоги в сучасній Україні свідчить про те, з якою метою та з яких позицій діє суб'єкт.* Чотири перші вектори добросовісно заповнюють з більшою чи меншою ефективністю, заповзятістю й дієвістю, згідно з власними здатностями та можливостями, проукраїнські волонтерські рухи та церкви з виміру української дійсності. Ці чотири вектори сприяють встановленню миру та утверджують злагоду в координатах українського світу. П'ятий вектор є проблематичним для проукраїнських волонтерських рухів та церков через об'єктивні обставини – він стосується “закордоння” українського світу, що перебуває в інших правових, суспільних, економічних, геополітичних та інформаційних обставинах. *Там, де координати “українського світу” виявляються розтряними агресором, українозорієнтовані суб'єкти не мають об'єктивної можливості допомагати. І саме у цьому векторі діють суб'єкти інших вимірів: “глобального” та “руськоміровського”.*

Щодо релігійно-церковних суб'єктів “глобального” виміру, які *перебувають “понад” системою координат “українського світу” та дистанційовані власною геополітичною позицією від подійного епіцентру дійсності сучасної України*, досвід якого для нас є безпосереднім, то і для них щонайперше **п'ятий вектор** допомоги є логічно правильним. Загалом з цих позицій *різниця між третім, четвертим та п'ятим вектором немає, бо допомога стосується “постраждалих внаслідок бойових дій на сході України”*³².

Римо-Католицька церква у своїй офіційній риторичі максимально дистанціюється від нашої безпосередньої дійсності, загалом висловлюється як *релігійна інституція глобального рівня, що турбується людиною, незалежно від її дійсної, національної, державної, політичної ідентичності. Державно-політичні кордони України з глобального рівня видаються неважливими, незначними, незначимими.*

Відмінність “глобального” виміру від “рускоміровського” полягає саме у неважливості державно-територіальних кордонів України для першого, за якими знаходяться “вороги священної імперії” для другого. Тому риторика глобального виміру підкреслено узагальнено-миролюбна й не спускається до рівня пошуку ворогів, з якими треба вступати у запеклу боротьбу та яким слід приписувати яскраві ярлики-позначники. Ця риторика наполегливо “примирлива”, спрямована на діалог з будь-якими “впливовими” й “поважними” суб'єктами. У цьому плані красномовною є допомога Римо-Католицької Церкви, яка зорієнтована в основному на “постраждалих від війни в Україні мешканців”³³ без уточнень нюансів дійсної ситуації: якої війни, хто агресор, чому відбувається ця війна, хто ж насправді зацікавлений у війні, звідки зброя тощо. Як до речі і заклики “до миру в Україні і припинення війни” звернені не до країни-агресора чи підросійських бойовиків, а висловлюються Папою Римським “взагалі” до всіх, абстраговано від конкретних обставин та подійного контексту³⁴. Навіть у своєму традиційному Різдвяному посланні “Urbi et Orbi” Папа Франциск побажав миру усім народам і особливо тим, які нині зазнають страшні страждання від воєн, згадавши в цьому контексті і про Україну³⁵.

Нічого дивного у такому підході немає, адже з глобального виміру Понтифіка турбує не конкретна війна в Україні, а **світова війна, що загрожує людству загалом**. Так з метою запобігання саме цій глобальній загрозі розробляється католицька стратегія утвердження миру. Тактичні кроки “до зупинення жажливої «поетапної світової війни», яку переживає людство”, запропоновані Понтифіком: “зустріч між особами, примирення між народами, заангажування на користь справедливості”³⁶. Рецепт – “діяти на користь миру, живучи досвідом ненасильства”. З метою “досягнення цілісного роззброєння, подолання страху, підтримки щирого та відкритого **діалогу**” задля спільного добра. Саме діалог, вважає понтифік, є дієвим шляхом, але “успішність діалогу вимагає вміння давати й отримувати,

³² Нунцій в Україні про потреби постраждалих внаслідок бойових дій на сході країни // Радіо Ватикану. 04/04/2016 // <http://uk.radiovaticana.va/news/2016/>; http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/charity/63007/

³³ “Зібрані в європейських церквах 6 мільйонів євро будуть спрямовані на програми гуманітарної допомоги для постраждалих від бойових дій на Донбасі”. “Кошти будуть перераховані 25 грудня, у день католицького Різдва. Гроші, зібрані на заклик Папи Римського у церквах по всій Європі для допомоги постраждалим від конфлікту на Сході України, будуть спрямовані на потреби понад двох мільйонів українців, насамперед у Донецькій, Луганській, Харківській та Дніпропетровській областях”. Гроші будуть спрямовані на забезпечення їжею, житлом, медикаментами та засобами гігієни постраждалим від тривалого конфлікту на Сході України // <http://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2016/12/23/161223c.html>

³⁴ Для прикладу: “Дорогі брати й сестри, у надії, дарованій нам воскреслим Христом, ще раз закликаю до звільнення всіх людей, викрадених у зонах збройних конфліктів” // Папа закликав до звільнення людей, викрадених у зонах збройних конфліктів // Радіо Ватикану. 10/04/2016 // <http://uk.radiovaticana.va/news/2016/04/10/>

³⁵ У Різдвяному посланні “Urbi et Orbi” Папа побажав відновлення миру на сході України // РІСУ. 25 грудня 2016 // http://risu.org.ua/ua/index/all_news/world_news/65567/

³⁶ Папа: Поетапну світову війну можна зупинити милосердям // Радіо Ватикану. 13/04/2016 // <http://uk.radiovaticana.va/news/2016/04/13/>

починаючи від наших відмінностей у шуканні спільного добра, а досягнувши угод – стійко їх дотримуватися”³⁷.

Отже – діалог. Але задамося питанням: з ким на глобальному рівні провадити такий діалог заради глобального миру? Діалог з будь-ким, очевидно не буде успішним, бо ж *суб’єкти, включені у дієвий діалог, повинні розуміти один одного, спиратись на спільні знаменники у його веденні (цінності, предмет), та, що чи не найбільш важливо – бути відповідальними за порозуміння та наслідки такого діалогу, а для цього вони принаймні повинні мати якусь спільну мету й перебувати у спільній дійсності, прагнути таку змінити у бажаному для усіх напрямку.* То ж з ким готовий Понтифік провадити діалог заради миру? Зокрема і заради миру в Україні? Нелогічно для нас, але, мабуть, логічно з рівнів “понад” координатами “українського світу” та контексту сучасної української дійсності - з Патріархом РПЦ Кірілом³⁸. І такий підхід Понтифіка мав би турбувати (на нашу думку) ті церковні інституції, що перебуваючи безпосередньо в українській дійсності, підпорядковані “глобальному” Римо-Католицькому центру прийняття рішень³⁹.

“Глобальний” рівень у його зорієнтованості на сучасний діалог з метою формування мирного майбутнього, виявляється байдужим до історичного досвіду окремих спільнот віруючих, їх специфічних інтересів та ідентичності. Ба, більше, він нехтує багатьма конкретними обставинами, дистанціюючись від контексту безпосередньої дійсності з метою розвинути діалогічний дискурс з обраними для цього поважними суб’єктами.

Щодо цих поважних суб’єктів, то, як не дивно з наших позицій, Понтифік вважає таким, зокрема й у вирішенні проблем в сучасній Україні, патріарха РПЦ Кіріла. Звичайно, є дещо, що споріднює “глобальний” та “рускоміровський” вимір – їхня вилученість з безпосередньої дійсності сучасної України та схильність нехтувати конкретними проблемами й ідентичностями українських громадян. Однак насправді ці два рівні є відмінними, хоч і перебувають “поза” та “понад” Українським світом. Тому конкретні значення мети діалогу для них різні.

Наприклад, розуміння “гармонії”, сформульоване в координатах “глобального” чи “рускоміровського” виміру згідно з провідними парадигмами світорозуміння, їм притаманними, має на увазі зовсім різні предмети. І кожен з цих позначуваних таким гарним словом “гармонія” щодо української ситуації у їхньому розумінні, не набуватиме змісту “гармонії” в координатах “українського світу”. Адже *для глобального рівня “гармонія” – це безкінечний діалог з поважним суб’єктом задля майбутнього порозуміння (формально-процесуальний підхід). Для “рускоміровського” – підпорядкування й впокорення*

³⁷ Там само. Показовою є і наступна риторика: “припинення війн є остаточною метою людської особи та спільноти”. Зазначивши, що «ігнорувати чи приховувати конфлікти» є даремним, Понтифік підкреслив, що слід їх признати, щоб “не потрапити у пастку, втративши загальну перспективу”. Адже лише признавши існування конфлікту, можна його подолати. Але, як християни, пригадує Папа, ми можемо подолати війни та конфліктні ситуації лише тоді, коли “вважатимемо братами і сестрами наших ближніх”. Сьогодні чи не найбільшою перешкодою є “стіна байдужості”, яка стосується не лише людей, але й “природного довкілля”. Але заангажування у подолання байдужості буде успішним тільки тоді, коли ми, “за прикладом небесного Отця, будемо здатними застосовувати милосердя”, яке в політиці називається словом “солідарність”.

³⁸ http://tisu.org.ua/ua/index/all_news/confessional/interchurch_relations/62495/

³⁹ Зустрівшись на Кубі 13 лютого 2016 року Папа Франциск та Патріарх РПЦ Кіріл висловили сподівання, що їхня зустріч “зможє зробити вклад у примирення між греко-католиками і православними там, де існує напруження. Сьогодні очевидно, що метод «уніатизму», притаманний минулому, в значенні приєднання однієї спільноти до іншої, відриваючи її від своєї Церкви, не є способом, що дає змогу відновити єдність. Однак, християнські спільноти, що з’явилися в таких історичних обставинах, мають право існувати та здійснювати все те, що є необхідним для задоволення духовних потреб своїх вірних, одночасно, прагнути жити в мирі зі своїми сусідами”. Не знаємо, наскільки був врахований церковний інтерес, скажімо, УГКЦ, при ухваленні Понтифіком рішення розв’язувати проблеми “уніатизму” у згоді з точкою зору Кіріла. Бо церковний інтерес РПЦ, як і політичний інтерес “Русского міра” (Російської імперії) Кіріл таки застеріг. *Очевидний баланс точок зору в умовах цього діалогу будується на врахуванні інтересу “глобального” та “рускоміровського” рівнів, представлених позиціями РКЦ та РПЦ як поважних суб’єктів, що вважають себе авторитетними ухвалювати рішення щодо долі інших. Дисбаланс стає помітним лише з нашої точки зору – з позиції безпосередніх учасників сучасної української дійсності.*

(“принужденіє к міру”) бунтівної “окраїни”, що є частиною “каноніческою територією” “священної православної русскої імперії” (системо-усталюючий підхід). В перенесенні на українську дійсність це означатиме: 1) безкінечні балачки зі стороною-агресором та гра у піддавки агентам її впливу і неупинні поступки незалежністю й інтересами “українського світу” на вимоги “поважних” суб’єктів під дружні оплески глобальної спільноти з приводу поступового налагодження “гармонії” світового устрою в процесі діалогу; 2) безумовна капітуляція агресору та втрата будь-яких перспектив на власне гідне життя, зрада очікувань і сподівань цілої української спільноти заради майбутнього укріплення й наступної світової експансії антигуманної тоталітарної російської імперії. Як бачимо, перший варіант “гармонії”, до якої нас закликають, застерігає інтерес гравців глобального рівня в перспективі можливості досягнути ідеалістичної мети у далекому майбутньому. Другий – інтерес Російської імперії з її ретроспективно-міфічним уявленням про мету як відновлення “Єдиного православно-русского отечества”. **Жоден варіант не застерігає інтересів “українського світу” й не враховує нашу безпосередню дійсність. І “глобальний” і “русскоміровський” вимір жертвують втіленим життям – сучасною Україною задля досягнення власних цілей.**

Звичайно, *кожен рівень має власну логіку ведення діалогу, власну дискурсивну доцільність, власних поважних суб’єктів, точка зору яких враховується для прийняття рішення щодо висловлювань та дії.* Але, як ми те демонстрували вище, *Понтифік й Патріарх Кіріл є суб’єктами, що мислять і діють у різних вимірах⁴⁰.* Україна очевидно і для першого і для другого – є лише територією для здійснення власного місійного призначення. Та з позицій нашої української дійсності виглядає нелогічним, що суб’єктом, точку зору якого щонайперше враховують, є церковна інституція, що репрезентує агресора й послідовно застерігає його інтерес, а не той суб’єкт, що потерпає від агресії й намагається захистити власне життя та “український світ” у його дійсних координатах. **Нам видається, що ревні захисники життя, навіть ще ненародженого (в утробі матері), мали б турбуватись і збереженням дійсного втіленого життя, що вже розвинулось, утвердилось, зросло і дало гідні плоди. Стати на захист не агресора, що намагається знищити Україну та українців, а підтримати того, хто захищає своє життя та свій світ, прикриваючи і глобальний вимір від експансивних зазіхань імперського диктатора та його ревних, зокрема і церковно-виражених, прислужників.**

Отже, *якщо з точки зору “русскоміровського” рівня координати “українського світу” є хибними*, бо Україна – лише територія для духовної опіки, частина “священної православної русскої імперії”, що протриває підпорядкуванню Єдиному центру – Москві, **а тому дійсність її потребує виправлення** (“примирення” як “принужденіє к міру

⁴⁰ Нам зрозуміло, чому Синод РПЦ схвалив у Санкт-Петербурзі 16 квітня 2016 року і зустріч Кіріла з Папою, і підписання Гаванської декларації з її інтерпретацією війни в Україні. Хоча ця декларація відразу викликала подив і розчарування у віруючих УГКЦ, що такі відчули себе заручниками глобально-політично-релігійної гри. Позиція Понтифіка правильно розуміється як “не від світу цього”, через що її не можна оцінювати з точки зору конкретної дійсності. Однак відзначається безумовний вплив на текст Гаванської декларації саме такого суб’єкта інтересів як РПЦ, який застосовує маніпулятивні методики (двозначність, підміну понять, зміщення проблеми) в інтерпретації власної ролі у сучасних українських подіях. Ось як це в перші дні сприймається очільником УГКЦ: “пункт 26 цієї Декларації є найбільш контроверсійний. Створюється таке враження, що Московська патріархія або вперто не признається, що є стороною конфлікту, тобто відкрито підтримує агресію Росії проти України, як до речі і освячує військові дії Росії в Сирії як «священну війну», або звертається передусім до свого сумління, закликає себе саму до розсудливості, суспільної солідарності та до діяльного будування миру... Саме слово «конфлікт» тут є темним і радше схиляє читача думати про те, що в нас є «громадянський конфлікт», а не зовнішня агресія сусідньої держави. Сьогодні загальновідомим є той факт, що якби на українську землю з Росії не прибували її військовослужбовці та не постачалася важка зброя, якби РПЦ освячувала не ідею «русского міра», а передачу контролю Україні над її власними кордонами, то ні анексії Криму, ні цієї війни взагалі б не було. Саме такої суспільної солідарності з українським народом та діяльного будування миру ми очікуємо від підписантів цього документа”. Але з часом УГКЦ відмовиться від таких публічних висловлювань і оцінок, адже їм доведеться вкладатись у той ліміт значень і сенсів, що обмежується офіційною позицією керівного центру - РКЦ.

заблудшого брата”), *то з точки зору “глобального” рівня координати “українського світу” незначимі, а особливості нашого безпосереднього буттєвого досвіду й відповідні потреби та інтереси – лише окремий випадок загальної глобальної проблеми, до якого треба застосовувати універсальні механізми врегулювання без врахування конктерної специфіки. Якщо в першому випадку світоглядні координати “українського світу” треба знищити, виправити, підпорядкувати, то в другому – ними можна знехтувати заради глобальних інтересів*, скажімо – налагодження екуменічного порозуміння із іншим поважним з точки зору Ватикану геополітично-церковним суб’єктом – РПЦ.

Однак, що робити у разі, якщо *для нас координати “українського світу” є космосом, у якому ми визначаємось в своїх сутнісних характеристиках, а епіцентр дійсності, у якому перебуваємо, безпосередньо засвідчує життєву необхідність зберегти наш світ як запоруку власного виживання? Що, якщо у нас є власний дійсний вимір та досвід, у якому маємо власний життєвий інтерес? Як поводити себе церковним інституціям, які поділяють українську дійсність та мають своє місійне призначення саме щодо українського народу і не втікають від відповідальності за сучасних українців у понад- і поза- дійснєне замежжя теоретично-богословських міркувань? Не нехтують втіленням життям у його конкретній дійсності, а надихають таке на розвиток?*

І тут маємо взірці справжньої, правдивої і щирої поведінки духівників українського народу. Власні церковні інтереси вони узгоджують і з інтересами Бога (захист життя, Богом створеного), і з інтересами українського народу, переживаючи з останнім як правдиві пастирі усі страждання й негаразди, проводячи свою паству крізь долину мороку на світлий шлях до життя. Безумовно, *до таких церковних інституцій щонайперше зарахуємо УПЦ КП*. А те, що вище наведені статистичні дані демонструють поступовий та неухильний зріст вірних цієї церкви впродовж усіх 25 років незалежності України, лише підтверджує, що саме цій церковній інституції українці довіряють найбільше. Довіряють, *як духовному побратимові, що не зрадив і не залишив на поталу земним владам та зовнішнім агресорам, не кинув в епіцентрі бою, не продав за особистий церковний, політичний чи економічний інтерес, а з готовністю і на Майдані, і в окопах на фронті під обстрілами продовжує діяти, взявши на себе відповідальність за сучасне й майбутнє України*.

Так само проаналізувавши присутність й інших релігійних організацій у сучасній українській дійсності та їхню визначеність в координатах “українського світу”, *можемо назвати тих, хто підпорядковує свій церковний інтерес інтересам Бога та українського народу*. До цих інституцій справедливо буде застосувати позначник “українська” й вважати відповідальним релігійним суб’єктом, що буде спільно з іншими Україну.

Тож критично аналізуючи об’єктивні показники (статистичні дані, публічні висловлювання та діяльність релігійно-церковних суб’єктів) і вказуючи на ризики з позиції української дійсності та застереження інтересу втіленого в координатах “українського світу” життя, доходимо до висновків:

1. Найважливішою функцією, яку виконують релігійні суб’єкти в Україні, є духовно-світоглядна.
2. Від ефективності виконання власне цієї функції в безпосередній українській дійсності та світоглядних координатах “українського світу” залежить й підтримка певної церковної інституції українськими громадянами.
3. Українці здебільшого є прагматично віруючими – визначають корисність релігії як духовно-морального чинника, що має сприяти покращенню якості життя й виживанню у їхній конкретній дійсності. Простіше кажучи – довіряють тому, хто поруч з ними відповідально буде й захищає український світ.
4. Якщо якась церковна інституція не демонструє своєї дієвості й ефективності для їхнього виживання у конкретних дійсних обставинах – вони схильні міняти церковну належність, залишаючись вірними влансій духовно-світоглядній ідентичності (зміна церковної належності православними).
5. Церковні інституції у своїй діяльності мають застерігати інтереси щонайперше таких суб’єктів як 1) Бог; 2) громада віруючих у конкретних ідентичностях, запитах,

- обставинах; 3) церква. Баланс між суб'єктами інтересів будується саме у такій послідовності врахування дійсних потреб. Якщо пріоритетним стає інтерес іншого суб'єкта, скажімо імперської влади (що сталося з РПЦ), церковна інституція втрачає властивості релігійної, перетворюється на політично-ідеологічне знаряддя підпорядкування населення, й може вважатись “церквою” лише номінально, оскільки застосовує релігійну риторику з метою досягнення земних цілей – обґрунтування експансивних зазіхань, підпорядкування волі послідовників, контроль за населенням, захоплення територій тощо.
6. У суспільній свідомості громадян України можна виділити представників щонайменше 4-х “цивілізаційних” ідентичностей: громадян 1) України; 2) “Русского міра”; 3) ЄСРП; 4) Європи. Друга і третя споріднені, адже фундуються на одній міфологічно-ідеологічній парадигмі – “Єдинство Русского міра” з центром в Москві. Її репрезентанти є нечисленними. Їхня кількість зменшується. Четверта – є наслідком “глобалізації” точки зору з виміру української дійсності у вимір “європейського світу”.
 7. Визначаючись в сучасній українській дійсності церкви також спираються і на певну “цивілізаційну” ідентичність. Якщо їхня “цивілізаційна” ідентичність не співпадає з дійсністю України, вони стають агентами впливу на ситуацію в Україні (через духовно-світоглядне функціонування) того суб'єкта інтересів, що представляє “цивілізаційний центр” (“рускоміровського” з центром в Москві для УПЦ МП; “глобального” для церковних інституцій, підпорядкованих РКЦ).
 8. Точка зору на дійсність суб'єкта інтересів з встановленням мети, доцільності діяльності, значення висловів тощо залежить щонайперше від виміру, в якому він визначається, та безпосередньої дійсності, досвід якої отримує. Ми знайшли серед релігійних суб'єктів представників щонайменше трьох вимірів розуміння ситуації в Україні:
 - a. “глобального” – для якого кордони державно-географічні чи дійсно-історичні не мають жодного значення, бо весь світ цілком є територією для здійснення місійного релігійного покликання; цей вимір максимально дистанційований від життєвих обставин та сутнісних запитів й ідентичностей конкретних віруючих; формально-логічна доцільність тут долає гостроту дійсності з її нагальними потребами зокрема й щодо виживання втіленого життя.
 - b. “рускоміровського” – для якого державні, культурно-цивілізаційні, духовно-світоглядні та історичні кордони України заважають підпорядкувати імперському центру територію, на яку вони зазіхають, бо вважають “окраїною православної руской імперії”. Експансивна мета визначає не лише діяльність, але й риторику суб'єктів з цього виміру – ті, хто чинить спротив загарбникам та має власний інтерес, що суперечить інтересу Москви, оголошуються “ворогами”, “карателями”, “екстремістами” тощо і проти них ведеться “священна війна” (гібридна – із застосуванням найрізноманітніших методів та знарядь, включно з церковними), метою якої є “принуждення к міру” згідно з імперськими інтересами.
 - c. “український світ” – для якого безпосередня дійсність з гостротою перебування в епіцентрі бою за Україну та життя українських громадян є критерієм оцінки ефективності будь-якої світоглядної пропозиції. Це стосується й оцінки наслідків духовно-світоглядної опіки українських громадян присутніми в Україні церквами. Цей вимір безпосередньо корегується дійсністю, не є від неї дистанційованим чи абстрагованим.
 9. З якого саме виміру та чи інша церковна інституція бачить ситуацію в сучасній Україні, а отже й визначає своє місце і роль у розв'язанні нагальних проблем українських громадян, можемо відслідкувати не лише з висловлювань, але й із аналізу конкретної діяльності, наприклад – капеланського служіння та волонтерської допомоги. Ми виділили 5 векторів волонтерської допомоги. Два перших репрезентують зацікавлення суб'єкта у захисті “українського світу” – втіленого життя від знищення; 3-4 – зацікавлення суб'єкта в гармонізації життя в Україні (“на території України”); 5- тий знаходиться за кордонами “української дійсності”, й тому доступ до нього мають лише гравці “глобального” та

“рускоміровського” виміру. Якщо суб’єкти, що перебувають в українській дійсності й зацікавлені у збереженні “українського світу” спрямовують свою допомогу на перші чотири вектори, то “глобальні” та “рускоміровські” суб’єкти – на 5, 4, 3.

10. Від того, у якому вимірі (“глобальний”, “рускоміровський”, “українська дійсність”) знаходиться керівний центр церковної інституції, значно залежить її офіційна риторика та діяльність. Якщо релігійна інституція знаходиться в українській дійсності, але її керівний центр дистанційований від конкретики українського контексту й має на меті власні стратегічні цілі, може бути знехтуваним не лише “втілене життя” сучасної української дійсності та інтереси “українського світу”, але й інтереси цієї церковної інституції.
11. Українські громадяни не підтримуватимуть ті релігійні інституції, що не поділяють з ними української дійсності, не взаємодіють для збереження й розбудови українського світу.
12. Виконуючи духовно-світоглядну функцію церковна інституція має визначитись в своїй ідентичності враховуючи усі вищевказані зауваження, щоб уникнути ризиків та небезпек, які спіткатимуть тих, хто не узгоджує свої окремі інтереси з інтересами виміру, до якого належить, дійсності, у якій перебуває, суб’єктів, з якими співдіє.

Релігійний дискурс, що досягає своїм горизонтом богословсько-теологічних висот, відкриваючи таким чином людям доступ до Бога, розширюючи їхній світогляд цим додатковим параметром світорозуміння, має бути прочитуваним в певному контексті так, щоб не виривати людину з дійсності, а стати оперттям у її життєдіяльності, ефективним знаряддям її свідомості для сприйняття подій і розуміння свого місця та ролі у конкретних обставинах.

Саме принагідна риторика та конкретна діяльність засвідчують, чиї інтереси застерігають та чийми агентами впливу на дійснісну ситуацію в Україні є ті чи інші персони й інституції. Бог, якщо він існує, створив дійсний світ, а не фальсифікований. Тому, з нашої точки зору, нехтувати дійсністю в угоду ідеалістичним чи міфологічно-ретроспективним ілюзіям те саме, що жертвувати втіленим життям, натхненням Богом, заради штучно створених на потребу земних влад симулякрів. Виконуючи свою духовно-світоглядну функцію в сучасній Україні церкви змушені балансувати на хисткій лівні самовизначення між різними рівнями світорозуміння та під натиском різних суб’єктів інтересів. Дай Бог не зірватись їм у прірву служіння приватним зискам та земним владам і не втратити своєї релігійної належності.

2.3 Людмила ФИЛИПОВИЧ. РЕЛІГІЙНІ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Анотації. Стаття присвячена проблемі релігійних ідентичностей, які активізувалися в сучасній Україні у зв’язку із кардинальними політичними і цивілізаційними викликами-зрушеннями, а тому потребують поглибленого вивчення.

Ключові слова: ідентичність, тожсамість, релігійна спільнота.

The article by **Liudmyla Fylypovych «Religious Identities in Ukraine: formulation of the problem»** is devoted to the problem of religious identities, which were activated in modern Ukraine in connection with radical political and civilizational challenges-shifts, and therefore they require deep study.

Keywords: identity, self-identity, religious community.

Актуальність. Традиційний академічний інтерес до теми релігійних ідентичностей в останні роки особливо актуалізувався. Питання визначення і самовизначення в релігії завжди цікавило науку. Але Україна стала ареною дещо неочікуваних скандалів в цій царині, що яскраво виявилось саме в майданний і постмайданний період. Такі критичні точки в історії, як масовий протест проти влади або війна між Україною і Росією, прискорили необхідність